

Vikten av etiska hänsyn i livsmedelsberedskapen

Inspel till SLU:s remissvar på betänkandet Livsmedelsberedskap för en ny tid (SOU 2024:8)

Per Sandin, lektor i bioetik och miljöetik vid institutionen för växtproduktionsekologi, SLU

Betänkandet föreslår att målet med livsmedelsberedskapen ska vara att ”säkerställa att hela befolkningen över tid har tillgång till nödvändiga livsmedel vid en allvarlig störning eller en överhängande risk för en allvarlig störning i livsmedelsförsörjningen”. Det är klokt att betona att hela befolkningen omfattas. Man framhåller också i detta sammanhang vikten av systemets legitimitet, till exempel när man skriver att ”det är viktigt att åtgärder inom livsmedelsberedskapen får befolkningens acceptans och förtroende.”

I betänkandet lyfts frågan om hur etiken fungerar i kriser och man noterar bland annat hur människor tenderar att samarbeta i krissituationer. Detta är vällovligt. Samtidigt utvecklar man inte vilka principer som bör gälla för rättvis fördelning av knappa resurser. I en situation där det råder absolut brist på något, som till exempel livsmedel, krävs väl genomtänkta principer för fördelning, och procedurer för hur dessa principer ska tolkas och genomföras praktiskt på ett sätt som har stöd hos befolkningen. Detta är i stort sett frånvarande i betänkandet.

Detta står kontrast mot hur man har resonerat på hälso- och sjukvårdsområdet. Till exempel handlade en stor del av diskussionen under Covid-19-pandemin om frågor som rörde prioritering av resurser som respiratorer, antivirala läkemedel och vaccin. Inom hälso- och sjukvårdsområdet finns sedan 1997 en av riksdagen antagen prioriteringsplattform som ska ge vägledning, liksom en rik diskussion inom professionerna. Inom livsmedelsystemet finns inte lika tydliga starka professioner som på hälso- och sjukvårdsområdet, vilket påverkar den etiska diskussionen i olika riktningar.

Prioriteringsplattformens principer är tre till antalet:

- **Människovärdesprincipen:** Alla människor har lika värde och samma rätt oberoende av personliga egenskaper och funktioner i samhället
- **Behovs- och solidaritetsprincipen:** Resurserna bör fördelas efter behov.
- **Kostnadseffektivitetsprincipen:** Vid val mellan olika verksamheter eller åtgärder bör en rimlig relation mellan kostnader och effekt, mätt i förbättrad hälsa och förhöjd livskvalitet, eftersträvas.

Kostnadseffektivitetsprincipen är underordnad och aktualiseras endast sedan behovsprincipen först har tillämpats.

Överväganden av denna karaktär är grundläggande och de bör ingå när livsmedelsberedskapen dimensioneras och utformas. Detta är något som aktualiseras redan på planeringsstadiet (till skillnad från till exempel ransonering enligt ransoneringslagen (1978:268) som kan komma ifråga i vid så kallade utomordentliga händelser). Ett legitimitetskrav är att prioriteringar på livsmedelsområdet bör utgå från principer som är förenliga med de som tillämpas inom andra områden, främst hälso- och sjukvård men även räddningstjänst, såvida det inte finns starka skäl att göra annorlunda. De bör även förhålla sig till hur man resonerat historiskt och internationellt. En förutsättning för systemets legitimitet är att sådana överväganden är transparenta och att diskussionen förs öppet.

Detta bör även tas i beaktande när man utarbetar verksamhetsformerna för det föreslagna Livsmedelsberedskapsrådet. Detta råd ska ha just en rådgivande funktion och ”alla viktiga

samhällsfunktioner inom livsmedelssektorn ska representeras”. För att råden ska vara välgrundade och legitima är det av vikt att Livsmedelsberedskapsrådet också förhåller sig till etiska grunderna för och konsekvenserna av råden. Detta kräver att rådet har ett uttalat mandat att ta etiska överväganden i beaktande. Det kräver också att man säkerställer att rådet har god förmåga att hantera den typen av överväganden. Detta kan åstadkommas på flera sätt, vilka inte utesluter varandra: Ett sätt är att rådet har ges tydliga etiska riktlinjer att förhålla sig till. Ett annat sätt är genom att relevant kompetens knyts till rådet, exempelvis genom adjungering. Ett tredje sätt är genom att rådets medlemmar erbjuds fortbildningsinsatser.

Urval av relevant litteratur

Sandin, P. 2020. Why Ethicists Advising in Crises Should Take a SEAT
<https://dailynous.com/2020/04/27/ethicists-advising-crises-take-seat/>

Zack, N. 2023. Ethics for Disaster. 2nd ed. Rowman & Littlefield.